



Якимчук О. В.,
аспірант кафедри правосуддя та
кримінально-правових дисциплін
Національного університету
«Острозька академія»

УДК 343.1

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРЕДСТАВНИКА ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Наявність кримінально-правових норм, які передбачають застосування санкцій до учасників кримінального провадження за невиконання або неналежне виконання своїх процесуальних обов'язків, сприяє виконанню завдань кримінального судочинства. Представник юридичної особи у кримінальному провадженні є його учасником, який наділений певним обсягом процесуальних обов'язків та відповідно підлягає притягненню до відповідальності за їх невиконання або неналежне виконання. Так, представник юридичної особи може бути притягнутий до адміністративної, кримінальної та дисциплінарної відповідальності. Проте у зв'язку із недоліками вітчизняного законодавства на практиці виникають колізії із притягненням представника юридичної особи до відповідальності. Крім того, значно знижується ефективність правових норм, що передбачають санкції за невиконання процесуальних обов'язків, унаслідок відсутності дієвого механізму притягнення до відповідальності.

Мета статті полягає в аналізі кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність представника юридичної особи як учасника кримінального провадження. Також автор ставить перед собою завдання визначити основні недоліки законодавства у цій сфері та запропонувати законодавчі шляхи для їх усунення.

Дослідивши правове регулювання притягнення до відповідальності представника юридичної особи у кримінальному провадженні, автором було встановлено, що у зв'язку із відсутністю представника юридичної особи у переліку осіб, які можуть бути притягнуті до відповідальності за невиконання процесуальних обов'язків, представник юридичної особи часто не несе жодної відповідальності, а також взагалі відсутній механізм притягнення представника юридичної особи до дисциплінарної відповідальності. Крім того, потребує аналізу новела кримінального законодавства – притягнення особи до кримінальної відповідальності за представництво без повноважень.

Грунтуючись на аналізі процесуального законодавства та судової практики, автор запропонував низку законодавчих змін, що сприятимуть уникненню законодавчих колізій та забезпечать дієвий механізм притягнення представників юридичної особи до дисциплінарної відповідальності.

Ключові слова: представник юридичної особи, адвокат, відповідальність, процесуальний обов'язок, кримінальне провадження.

Незважаючи на те, що представник юридичної особи у кримінальному провадженні здійснює процесуальні дії від імені та в інтересах юридичної особи, яку представляє, все ж він несе персональну відповідальність перед законом за вчинені ним дії або бездіяльність під час здійснення ним представництва. Існування відповідальності (санкцій) за порушення законодавства під час здійснення представництва забезпечує виконання представницьких дій належним чином та сприяє виконанню завдань кримінального провадження в цілому (ст. 2 КПК України).

Представник юридичної особи у кримінальному провадженні може бути притягнутий до адміністративної, кримінальної та дисциплінарної відповідальності за неналежне виконання повноважень представництва або за здійснення представницьких дій із порушенням норм законодавства або взагалі без повноважень. Порядок та підстави притягнення до відповідальності представника юридичної особи регулюється КПК України, КУпАП України, КК України, КЗпП України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та іншими нормативно-правовими актами. Крім того, законом не заборонено юридичній особі, яку представляють, передбачити у договорі додаткову відповідальність, наприклад, матеріальну, за неналежне виконання представником своїх обов'язків.

Разом із тим, у диспозиціях правових норм, що передбачають відповідальність учасників кримінального провадження, часто відсутня згадка про їх представників, що створює певні непорозуміння при застосуванні судом цих норм. До того ж, у кримінально-процесуальному законодавстві відсутній механізм притягнення до дисциплінарної відповідальності представників юридичної особи у кримінальному провадженні.

Потребує уваги й новий вид відповідальності – процесуальної (накладен-

ня грошового стягнення), передбачений у КПК України та раніше не відомий процесуальному праву України. Крім того, новелою кримінального права є введення кримінальної відповідальності за здійснення представництва без повноважень, доцільність якої є сумнівною.

Вивчення питання відповідальності представника залежно від його правового статусу (адвоката або прокурора) займалися Е. О. Бусуріна, Т. Б. Вільчик, В. В. Заборовський, Г. С. Іванова, Б. В. Лавренко, А. В. Савченко, однак досі відсутнє комплексне дослідження порядку та підстав притягнення до відповідальності представників у кримінальному провадженні.

Метою статті є аналіз кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність представника юридичної особи як учасника кримінального провадження, з'ясування основних законодавчих недоліків, визначення та обґрунтування шляхів їх усунення.

З метою запобігання затягування процесу, з'ясування всіх обставин справи, забезпечення явки учасників кримінального провадження та досягнення інших завдань кримінального провадження законодавцем передбачається матеріальна відповідальність представника, а саме накладення грошового стягнення (ст. 139 КПК України) за невиконання процесуального обов'язку – прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду (ст. 57, ч. 7 ст. 64¹ КПК України). Слід відмітити, що у КПК України передбачено грошове стягнення лише за неявку потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача, а не їх представників. Однак потерпілий, цивільний позивач та цивільний відповідач мають право брати участь у кримінальному провадженні через представника та обов'язок щодо виконання цього обов'язку також покладається на їх представників. На відміну від фізичних осіб юридичні особи можуть брати участь у провадженні лише через представників, що знаходить своє відо-

браження у нормах про представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Логічно, що у випадку участі юридичної особи потерпілої, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні через представника, відповідальність за невиконання обов'язку щодо прибуття за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду повинна покладатися саме на їх представників.

У разі участі юридичної особи в кримінально-процесуальному статусі потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у судовому провадженні суди накладають грошове стягнення на їх представників, про що свідчить чисельна судова практика¹. Це пояснюється тим, що незважаючи на відсутність згадки про представників потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у ст. 139 КПК України, відповідальність за неприбуття без поважних причин у судові засідання за викликом регулюється також статтями 325–326 КПК України та главою 12 КПК України (накладення грошового стягнення). Якщо у ст. 326 КПК України законодавець поряд із цивільним позивачем, цивільним відповідачем зазначає їх представників, то стаття 325 КПК України присвячена лише потерпілому, що також свідчить про певну непослідовність кримінально-процесуального законодавства.

Разом із тим, грошове стягнення за неприбуття потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження за викликом, згідно з положеннями КПК України є заходом забезпечення кримінального провадження (п. 2 ч. 2 ст. 131 КПК України). Однак, незважаючи на віднесення законодавцем грошового стягнення, передбаченого ст. 139 КПК України, до заходів

забезпечення кримінального провадження, воно за своєю сутністю є відповідальністю за невиконання процесуального обов'язку щодо явки на виклик, оскільки за конструкцією стаття 139 КПК України є нормою-санкцією превентивного характеру, метою якої є не лише відповідальність за порушення процесуального обов'язку учасника кримінального провадження, а в першу чергу забезпечення дієвості провадження. Проте доцільність передбачення у КПК України грошового стягнення за порушення процесуальних обов'язків є спірною, оскільки, по-перше, порушення кримінально-процесуальних обов'язків повністю охоплюється складом адміністративного правопорушення, передбаченого за неповагу до суду (ст. 185³ КУпАП) та ст. 185⁴ КУпАП (злісне ухилення свідка, потерпілого, експерта, перекладача від явки до органів досудового розслідування чи прокурора), а за таких обставин суд (слідчий суддя та суддя) може накласти грошове стягнення згідно з КПК України та притягнути до адміністративної відповідальності, наклавши штраф відповідно до КУпАП, що суперечить конституційному принципу заборони притягнення двічі до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (ст. 61 Конституції України). По-друге, грошове стягнення є видом відповідальності, а встановлення санкцій за порушення процесуальних обов'язків у процесуальному законі виходить за межі предмета процесуального законодавства України. Крім того, зазначення накладення грошового стягнення за правопорушення у процесуальному законі створює новий вид юридичної відповідальності – процесуальної, який досі невідомий юридичній науці. Таким чином, доцільно виключити положення про накладення грошового стягнення із КПК України (глава 12 КПК України).

¹ Ухвала Суворовського районного суду м. Одеси від 15.03.2017 по справі № 523/9126/16к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* <<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65294618>> дата звернення 23.11.2018; Ухвала Ірпінського районного суду Київської області від 22.09.2017 по справі № 367/9011/16к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* <<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69047386>> дата звернення 23.11.2018.

Кримінальну відповідальність представника юридичної особи за протизаконну діяльність у кримінальному провадженні передбачено статтями 376–379, 381, 383–384, 386–387, 400¹ КК України. Новелою Кримінального кодексу України є введення у 2017 році кримінальної відповідності за представництво у суді без повноважень (400¹ КК України). До криміналізації представництва без повноважень до таких випадків застосовувалися наслідки, передбачені у цивільному законодавстві (ст. ст. 92, 241 ЦК України), а для особи, яка здійснювала представницькі дії без повноважень, не було передбачено жодної відповідальності. Так, статтею 400¹ КК України передбачено, що представництвом у суді без повноважень є завідомо неправдиве повідомлення суду про повноваження представляти іншу особу в суді, а так само умисне невнесення адвокатом до ордера відомостей щодо обмежень повноважень, встановлених договором про надання правничої допомоги¹. У пояснювальній записці до Проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» необхідність криміналізації представництва без повноважень обґрунтовувалася низьким рівнем правової культури учасників процесу, зловживанням процесуальними правами та невиконанням процесуальних обов'язків, поєднаними з неефективними заходами відповідальності за порушення правил

судового процесу, а тому кримінальна відповідальність за цей вид діяння «покликана попередити незаконне представництво в суді іншої особи»².

Однак доцільність уведення кримінальної відповідальності за представництво без повноважень викликає сумніви. По-перше, суспільна небезпека таких дій невисока, по-друге, розміщення цієї статті у розділі «Злочини проти правосуддя» спірне, оскільки представництво в суді без повноважень не завжди може завдати шкоду правосуддю, а швидше інтересам особи, яку представляють, по-третє, ставити питання про юридичну, а тим більше кримінальну відповідальність за представництво в суді без повноважень можна лише в тому випадку, коли особа прагне завдати або завдає шкоду правам і законним інтересам тієї особи, яку вона представляє (за умов, що її дії не містять ознак інших складів злочинів, передбачених КК України)³. Аналогічну думку висловив Верховний Суд, зазначивши, що представництво без повноважень «не становить істотної суспільної небезпеки та не є настільки поширеним, щоб установлювати за їх вчинення кримінальну відповідальність, крім того, за такі дії можна передбачити дисциплінарну та/або адміністративну відповідальність; лише в разі неефективності останніх можна порушувати питання щодо їх криміналізації»⁴.

Та все ж, незважаючи на усі зауваження, представництво без повноважень криміналізовано та стаття 400¹ КК України набула чинності 15 грудня 2017 року. Кримінальна відповідальність за пред-

¹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>> дата звернення 23.11.2018.

² Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Пояснювальна записка до проекту Закону України № 6232 від 23.03.2017 <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415> дата звернення 23.11.2018.

³ Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Висновок Головного науково-експертного управління на проект Закону України № 6232 від 08.06.2017 <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415> дата звернення 23.11.2018.

⁴ Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Висновок Верховного Суду України на проект Закону України № 6232 <[http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/0FD3EF3295AC9131C225810F002F6B27](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/0FD3EF3295AC9131C225810F002F6B27)> дата звернення 23.11.2018.

ставництво без повноважень стосується лише здійснення представництва у суді, а тому здійснення представницьких дій без повноважень під час досудового розслідування не є кримінально караним. До того ж, стаття 400¹ КК України поширюється як на представників фізичних осіб, так й юридичних. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 400¹ КК України, складається з двох елементів: завідомо неправдиве повідомлення суду про повноваження представляти іншу особу у суді та умисне невнесення адвокатом до ордера відомостей щодо обмежень повноважень, встановлених договором про надання правничої допомоги. Суб'єктом останнього елементу злочину може бути лише адвокат.

Наявність відповідальності за представництво без повноважень у КК України вимагає від посадових осіб (слідчого, прокурора, слідчого судді, суду) більш ретельно перевіряти не лише факт наявності відповідних повноважень у представника, але й їх обсяг, наприклад, на здійснення представництва у суді або окремих процесуальних дій. В умовах виключного представництва у суді інших осіб адвокатами необхідним є наявність чинного статусу адвоката у представника та наявність відомостей про нього у Єдиному реєстрі адвокатів.

Ще одним видом відповідальності, яка може застосуватися до представників за неналежне виконання представницьких дій, є дисциплінарна відповідальність. Цей вид відповідальності може застосовуватися як поряд із адміністративною або кримінальною відповідальністю, так і самостійно. Особливості притягнення до дисциплінарної відповідальності залежать від правового статусу представника юридичної особи у кримінальному провадженні – адвоката, працівника, керівника, прокурора.

Ще одним недоліком КПК України є відсутність у суду механізму порушення питання про відповідальність прокурора або адвоката, які не прибули у судові засідання за викликом, перед органами, що

згідно із законом уповноважені притягати їх до дисциплінарної відповідальності (ст. 324 КПК України). Так, суд наділений правом порушувати питання про дисциплінарну відповідальність адвоката та прокурора перед органами уповноваженими на такі дії, проте сам механізм реалізації судом такого права, на відміну від інших процесуальних кодексів України, у КПК України відсутній. Таким чином, з метою узгодження процесуального законодавства та підвищення ефективності діяльності адвокатури і якості надання юридичних послуг необхідним вбачається доповнення положень КПК України додатковою статтею 375¹ (окрема ухвала суду):

«1. Суд може постановити окрему ухвалу у випадку зловживання процесуальними правами, порушення процесуальних обов'язків (неприбуття за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді або суду без поважних причин), неналежного виконання професійних обов'язків або іншого порушення законодавства захисником, представником учасника кримінального провадження або прокурором.

2. В окремій ухвалі суд має зазначити закон чи інший нормативно-правовий акт (у тому числі його статтю, пункт тощо), вимоги якого порушено, і в чому саме полягає порушення.

3. Окрема ухвала надсилається відповідним юридичним та фізичним особам, державним та іншим органам, посадовим особам, які за своїми повноваженнями повинні усунути виявлені судом недоліки або порушення чи запобігти їх повторенню. Окрема ухвала щодо прокурора або адвоката надсилається органу, до повноважень якого належить притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурора або адвоката відповідно.

4. З метою забезпечення виконання вказівок, що містяться в окремій ухвалі, суд встановлює у ній строк для надання відповіді залежно від змісту вказівок та терміна, необхідного для їх виконання.

5. Окрему ухвалу може бути постановлено судом першої інстанції, судами апеляційної чи касаційної інстанції.

6. Окрема ухвала може бути оскаржена особами, яких вона стосується. Окрема ухвала Верховного Суду оскарженню не підлягає».

Слід відмітити, що із уведенням виключного представництва інтересів іншої особи у суді адвокатом, така норма повинна бути передбачена не лише для захисника та прокурора, але й для представників інших учасників кримінального провадження.

Таким чином, встановлено, що представник юридичної особи у кримінальному провадженні несе персональну відповідальність перед законом за вчинені ним дії або бездіяльність під час здійснення

ним представництва. Так, представник юридичної особи у кримінальному провадженні може бути притягнутий до адміністративної, кримінальної та дисциплінарної відповідальності за неналежне виконання повноважень представництва або здійснення представницьких дій із порушенням норм законодавства або взагалі без повноважень. Більше того, КПК України у главі 12 (накладення грошового стягнення) передбачено особливий процесуальний вид відповідальності представників за невиконання або за неналежне виконання процесуальних обов'язків. Незважаючи на те, що законодавець позиціонує «накладення грошового стягнення» як засіб забезпечення кримінального провадження, все ж за своїм змістом воно є відповідальністю.

REFERENCE LIST

LIST OF LEGAL DOCUMENTS

1. Pro vnesennia zmin do Hospodarskoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv [On Amendments of the Economic Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedural Code of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine and other legal acts]: Vysnovok Holovnoho naukovo-ekspertnoho upravlinnia na proekt Zakonu Ukrainy vid 08.06.2017. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415> data zvernennia 23.11.2018 (in Ukrainian).

2. Pro vnesennia zmin do Hospodarskoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv [On Amendments to the Economic Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedural Code of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine and other legislative acts]: Vysnovok Verkhovnoho Sudu Ukrainy na proekt Zakonu Ukrainy <[http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/0FD3EF3295AC9131C225810F002F6B27](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/0FD3EF3295AC9131C225810F002F6B27)> data zvernennia 23.11.2018 (in Ukrainian).

3. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>> data zvernennia 23.11.2018 (in Ukrainian).

4. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedural Code of Ukraine]: vid 13.04.2012 № 4651-VI <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>> data zvernennia 23.11.2018 (in Ukrainian).

5. Pro vnesennia zmin do Hospodarskoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv [On Amendments of the Economic Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedural Code of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine and other legal acts]: Poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy vid 23.03.2017. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415> data zvernennia 23.11.2018 (in Ukrainian).

6. Ukhvala Suvorovskoho raionnoho sudu m. Odesy [Decision of Odesa district court] vid 15.03.2017 po spravi № 523/9126/16-k. <<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65294618>> data zvernennia 23.11.2018 (in Ukrainian).

7. Ukhvala Irpinskoho raionnoho sudu Kyivskoi oblasti [Decision of the Irpen district court] vid 22.09.2017 po spravi № 367/9011/16-k. <<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69047386>> data zvernennia 23.11.2018 (in Ukrainian).

Yakymchuk O. Problematical aspects of the liability of representative of the legal entity in the criminal proceedings.

The existence of criminal law provisions that impose sanctions on participants in criminal proceedings for non-fulfillment or improper performance of their procedural duties contributes to the fulfillment of the tasks of criminal proceedings in general. The representative of a legal entity in the criminal proceedings is a participant who has a certain amount of procedural duties and is accordingly liable for non-performance or improper performance. The representative of a legal entity can be brought to administrative, criminal and disciplinary responsibility. However, due to the disadvantages of domestic legislation, in practice there are some law conflicts with the bringing of a representative of a legal entity to liability. In addition, the effectiveness of the legal norms providing for sanctions for non-compliance with procedural obligations, due to the lack of a mechanism for prosecution, is significantly reduced.

The purpose of the article is to analyze the criminal law provisions which provide for the responsibility of a legal entity representative as a party to criminal proceedings. The author also aims to identify the main disadvantages and to propose the legislative ways to eliminate them.

Having examined the legal regulation of bringing a legal entity representative in criminal proceedings to the responsibility, the author has established that in the absence of a representative of a legal entity in the list of persons who are held liable for non-compliance with procedural obligations, the representative of a legal entity often does not bear any responsibility or there is no mechanism for bringing disciplinary responsibility at all. In addition, the criminal liability of the prosecution without authority also needs the analysis.

Based on the analysis of procedural law and judicial practice, the author proposes a number of legislative changes that will help to avoid legislative conflicts and provide an effective mechanism for bringing legal representatives to disciplinary liability.

Key words: representative of a legal entity, attorney, liability, procedural duty, criminal proceedings.

Стаття надійшла до редакції журналу 02.12.2018.